

אומר טהור ונטהר – לפי שמחלת הנגעים באה על חטא הלשון על כן צוותה התורה לרפא את החטא גם כן בכח הדיבור, להראות כי מות וחיים ביד הלשון (חפץ חיים – פר' מצורע).

'כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות...' –

'... שדרך החכמים להפליג בהגדלת העונות כדי שישמר אדם מהכשל בהן. אמרו בפרק יש בערכין: כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות, עבודת גילולים וגלוי עריות ושפיכות דמים וכו'. וכן במסכת נדרים (מ. יצא ר' עקיבא ודרש: כל שאינו מבקר את החולה כאילו שופך דמים. ובפרק ר"א דאורג (שבת קה:)) אמרו, הקורע בגדיו בחמתו וכו' יהיה בעיניך כעובד ע"ג; היאמר אדם באלו וכיוצא בהם יהרג ואל יעבור – הא ליכא למימר' (מתוך שו"ת הריב"ש קעא).

'מה תקנתו (אולי: תקנתו) של מספרי לשון הרע – אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה...' –

'... ואדם שיש לו כח הפעולה אי אפשר שלא יפעול, וכמו ששמעתי גם כן על הדיבור, על פסוק זאת תהיה תורת המצורע מה שאמרו ז"ל דתקנתיה דבעל לשון הרע יעסוק בתורה – לפי שהאדם נברא בכח הדבור אי אפשר לו לעצור עצמו שלא ידבר, רק העצה שידבר אבל שיהיו כל דבוריו תורה. וכך מי שנברא בכח הפעולה... (מתוך צדקת הצדיק רלד. וע"ע דברי סופרים לה; אור זרוע לצדיק 1 עמ' 28).

'לשון תליתאי קטיל תליתאי...' במה אשם האדם שעליו דיברו? אלא שאמרו חז"ל (כתובות ה:) אל יפתח אדם פה לשטן, כי הדיבור שהוא הוצאת המחשבה לידי גילוי, בכחו להוציא הדברים מן ההעלם אל הגילוי. כאשר מדברים רעה על אדם, אפילו הוא הגון, מתעוררות ויוצאות אל הפועל מידותיו הרעות של אותו אדם אשר עד הנה היו חבויות בקרבו, ולכן אעפ"י שאינו אשם בכך שאחרים עוררו אותו מחדש, אך אילו היה עוקרן מן השורש ומהפכן לטובה, לא היו יכולים אותם אנשים לעורר אותו כלל על ידי דיבוריהם (עפ"י לקוטי שיחות נח תשל"א. וע"ע בעש"ט עה"ת קדושים ט).

דף טז

'כי אתא רב דימי אמר: מאי דכתיב מברך רעהו בקול גדול בבקר השמים – קללה תחשב לו; כגון דמיקלע לאושפיזא וטרחו קמיה שפיר, למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר: רחמנא ניברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי, ושמעין אינשי ואולין ואנסין ליה'. בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג צה) כתב שאין בכלל איסור זה לגלות לעניים או לעסקני צדקה, על אדם עשיר שנותן צדקה ביד רחבה, אם לא שאמר לו אותו נדיב בפירוש שאינו חפץ שיגלה; –

טעם הדבר, כי איסור זה לא נאמר אלא כשאומר לאנשים ריקים [כמו שכתבו התוס' בב"מ כג: ד"ה באושפיזא. וכ"ה בשטמ"ק כאן]. ועוד משמע מלשון אחת ברש"י שאין איסור אלא כשיש חשש לאנשים אלימים שיבואו לאנוס ממונו. וכן פרש רבנו גרשום. ואף לפי הלשון השניה ברש"י נראה שאין חשש אלא באכסנאים הבאים על עסקי אכילה ושתיה, שיתבייש שלא להאכילן ונמצא ממונו כלה, אבל אין מקום לחשש זה בהתרמת ממונו בסתם בני אדם, כי רוב אנשים לא יתייבשו להימנע מלתרום אם אין באפשרותם. ועוד כתב שאדם הידוע כעשיר, אפילו באופן שידוע שיתבייש מלסרב, כגון שבא אליו אדם נכבד להתרימו, מאחר שיש לו ליתן מעשר ממונו אין חשש בדבר, ומן הסתם לא נתן מעשר; –

'... שלכן אין להעשיר להקפיד כלל על מי שהגיד לאחרים איך שהוא איש נדיב, ואדרבה, יש לו להכיר טובה לו על שגרים שיתן יותר לצדקה. והמוזכיר, על עצתו להעשיר שיקפיד על זה ויקנוס למי שהגיד – הוא מסיט לעבור על מצות צדקה ומונע ברכה ממנו שהוא איסור כפול ד'לפני עור', על שמונעו ממצוה ועל שמיעצו עצה רעה...!'

'לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמתוך טובתו בא לידי גנותו.' רש"י מפרש שעוסק לספר בשבחו יותר מדאי. והביא הגרעק"א שכן הוא ברי"ף (פ"ב דשבת). וכן הוא בספר יראים (מא). וכשאינו מרבה יותר מדאי, אדרבה, מצוה יש לשבח חברו על דבר טוב, כדי שילמדו ממנו בני אדם ויעריכוהו על כך (עפ"י רמב"ם פ"ק דאבות; מהרש"א ב"ב קסד). והרמב"ם כתב (דעות ז, ד. וכו"כ הרמ"ה בב"ב) שהאיסור נאמר כשמספר שבחו בפני שונאיו. וכבר הראו המפרשים (בספר יראים שם ובהגהות מיימוניות ועוד) מכמה מקומות בש"ס שדיברו חכמים בשבח אחרים – כמו במשנת אבות, שהיה רבן יוחנן בן זכאי מונה שבחי חמשת תלמידיו. וכן יש במגילה כה: וע"ע בספר דברי שלום ח"ג כט ל, ובמובא ביוסף דעת ב"ב קסד.

'מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין.' ראה אריכות דברים במובא בנבחים פת.

'כתונת מכפרת על שפיכות דמים...' מה ענין כתונת לשפיכות דמים? אעפ"י שמצאנו 'כתנת' לענין שפיכות דמים אצל יוסף שאחיו הפשיטו כתנתו ויטבלוה בדם, ברם אלמלא היה בכתונת ענין של שפיכות דמים לדורות, לא היה זה טעם מספיק שעוון זה יכופר בכתונת שלובש הכהן לדורות. וגם כי במעשה הראשון אצל השבטים, לא היתה שפיכות דמים אלא הפשטת הכתונת מעליו באה במקום רצונם הראשון להרגו.

אכן הכתונת רומזת לגוף שהוא כתונת ולבוש לנפש האדם שמתלבשת בגוף, ולכך השבטים אפילו לא הרגו את יוסף עשו בו מעשה של הפשטת כתונת; כלומר, ראוי אתה להריגה; – והכתונת עשויה שש, היינו פשתן וזה רמז למעשה קיץ שהיה ראש לכל הרוצחים ונתגלגל הדבר ע"י שהקריב קרבן פשתן; – וגם 'שש' רמז לשש ערי מקלט לכפרה על הורג נפש בשגגה (עפ"י כלי יקר).

'כתונת מכפרת על שפיכות דמים... מכנסים מכפרים על גילוי עריות' – לכך הוזכרו בראש כל עבודות היום, שני בגדים הללו בלבד; ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו (ריש צו) – לרמז על מי שהוא נקי עכ"פ בתאווה וכעס [שהוא שרש שפיכות דמים], יכול להתקרב לה'. (עפ"י מי השלוח שם)

'אבנט מכפרת על הרהור הלב.' בירושלמי (יומא) אמרו שמכפר על העוקמנים בלב. פירוש, המעקמים דבריהם ולבם בל עמם (מפרשים). ויש אומרים שמכפר על הגנבים (שם; ויקרא רבה י). האבנט, היה הכהן כורכו כנגד הלב (ע' זבחים יח: פת: על 'לא יחרגו ביזע'), וארכו ל"ב אמה (ירושלמי, רמב"ם כלי המקדש ח, יט) – לתקן הרהורי הלב שיהו כולם לשמים (ע' מי השלוח תצוה). עתוס' שהיה מקיפו באבנט ב' פעמים, ושמה יש להגיה בדבריהם: 'ל"ב' וכמש"כ בשטמ"ק אות יא מהמדרש. ונראה שאין הכוונה לל"ב הקפות שלמות, שהרי אורך האבנט אינו אלא ל"ב אמה, אלא החשיב כל הקף צד כפעם אחת, שהרי רוחב האדם אמה (ע' סוכה ז).

וועל כן מברכים 'אוזר ישראל בגבורה' – מפני שהאזור כנגד הלב, והגבורה היא כבישת היצר שבלב-כסיל. והאזור נצרך כדי להפסיק בין הלב לערוה, לתקן הרהורי הלב שיהיו כולם לשם שמים, לכן מברכים עליו. עפ"י פרי צדיק אלול א]

'חושן מכפר על הדינין... אפוד מכפר על עבודת כוכבים' – ולפי שאצל עבודה זרה מחשבה כמעשה, לכך נאמר כאן: וחסב האפוד... כמעשה ה' (משך חכמה).
ולא מצינו 'מעשה חושב' בבגדי כהונה אלא באפוד המכפר על ע"ז ובחושן המכפר על עיוות הדין. רמז: בשניהם המחשבה עושה מעשה. בע"ז כתיב (יחזקאל יד): **למען תפש את בית ישראל בלבם** ובעבודה זרה הכתוב מדבר; ובמשפט גם כן מחשבתו של הדיין עושה מעשה, כי אם הוא לוקח שוחד אפילו כדי לשפוט אמת, כבר מחשבתו הולכת אחרי נותן השוחד והוא מטה דין בעל כרחו, לפיכך כתוב בשניהם הרמז: 'מעשה חושב' (ר"מ אלשיך).

החושן מכפר על מעוותי המשפט – הן על דיין המורה משפט הן על כל אדם בהנהגות בעסקיו כשמורה היתר שלא כדין. ובשניהם יש חסרון אמונה במדת מה, שאם ידעו בברור שהשי"ת קוצב כל פרנסת אדם וחסרונו, לא היו חוטאים בעניני ממון. נמצא אפוא שהחוטא בממון בהכרח גם נכשל בכפירה, וכפירה היא ענין ע"ז, וזה טעם לאזהרת הכתוב **ולא יזח החושן מעל האפוד –** שצריכים להיות ביחד בהכרח (דרש משה).

ומובא (בהגש"פ 'חזון איש', עמ' קמה) מהחזו"א שאמר בשם מהר"ל כי בשעה שהשביעו אנשי כנסת הגדולה את יצרא דעבודה זרה שיצא, ביקש כי יותן יצר אחר תחתיו, ושאלוהו במה יונח דעתו ואמר: ביצרא דממונא... ואמר החזו"א שמשמע מזה שיצר הממון מתולדות יצרא דע"ז הוא.

עיוות הדין גדרו דבר דק מן הדק, שע"י טעות קטנה יכול לבוא לעיוות, ועבודה זרה היא העבירה החמורה ביותר, ותלתה התורה שכר זה בזה. כאשר מתקן אדם עצמו בכפרת האפוד על עבודה זרה, נעשה מקורב עד שיוכל לזכות לכפרת החושן.

ובעצם הענין, כי כל זמן שהאדם פגום בחטא שהאפוד בא לכפר עליו ואינו נקי בולא תתרו אחרי **לבבכם** – זו מינות, יוכל לבוא לידי עיוות הדין, אבל אם נקי מכל סיג ע"ז, אזי הוא בפנימיות ושוב אינו בא לידי שום טעות, וזהו שנאמר בחושן המשפט **על לבו בבאו אל הקדש** – שבא אל המקום הפנימי, לפני ה' – אז ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו – שלא תוכל להיות שום טעות ועיוות מפני שהוא לפני ה' תמיד (אמרות טהורות לרש"ש מאמשינוב זצוק"ל).

'מעיל מכפר על לשון הרע'. רמז במה שכתוב בו: שפה יהיה לפיו – שאם חטא אדם בלשון הרע יעשה שפה לפיו, יעשה תשובה ויימנע מלשון הרע ויתכפר לו.

(פעמון) 'זהב ורמון פעמון זהב ורמון' – בגימטריא: המה שבעים ושנים, שכך היה מספר הפעמונים במעיל, שבעים ושנים (לדעת תנא קמא) – כנגד שבעים ושנים מראות נגעים שבאים על האדם בעון לשון הרע.

למה מצורפים הפעמונים אל הרמונים, שנתון כל פעמון בין שני רמונים? – לפי שפעמון זהב רומז על דיבור טהור ודיבור של שבת, ורמון משל על הריקנים שבישראל שגם הם מלאים מצוות כרמון, ובאה המצוה שאפילו בריקנים שבישראל אין לדבר אלא בשבחם.

למה כתיב 'ופעמוני זהב בתוכם' (בתוך הרמונים), והלא כשם שהפעמונים בתוך (בין) הרמונים כך היו הרמונים בתוך הפעמונים; ולמה לא נאמר 'ורמוני זהב בתוכם?' – לרמוז שאין כדאי לאדם לדבר הרבה אפילו בשבחו של חברו אלא דיבור אחד בין שתי שתיקות, ולא שתיקה אחת בין שני דיבורים. ולכך נתן הקב"ה לאדם פה אחד ועינים שתיים – ללמד שחצי ממה שהוא רואה בעיניו יגיד בפיו.

סוף הפסוק: והיה על אהרן לשרת, ונשמע קולו בבוא אל הקדש – לומר שכאשר ישתמש האדם בדיבורו לשרת בו את השם ולא חס ושלום להכעיסו בו בשקר ולשון הרע, אז – ונשמע קולו בבוא אל הקדש לפני ה' – תתקבל תפילתו לפניו.

(עפ"י בעל הטורים, עקדת יצחק, אלשיך. וע"ע חפץ חיים תצוה)

'ציץ מכפר על מעשה עזי פנים'. ואמרו בזוהר: בוא וראה, הרי אמרו שכל אותם עזי פנים שאין להם בושא, אין להם חלק בעולם הזה ובעולם הבא – כל אותם עזי פנים שהיו בישראל כשהיו מסתכלים בציץ, מיד נשבר לבם בקרבם ורואים את מעשיהם. מפני שהציץ לזכרון הוא בא, וכל המסתכל בו נזכר במעשיו ומתבייש בהם וכו'; –

ומוסיף בעל העקדה: כי מי הוא זה אשר יראה כהן בגדולתו וציץ הזהב אשר שם המפורש חקוק עליו עומד על מצחו – שלא יכבוש פניו בקרקע ממהיט אל האלקים!

'יבא דבר שבחשאי וכפר על מעשה חשאי'. רש"י מפרש, לפי שהקטורת נעשית בהיכל פנימה והכל פורשים מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרתה – לכך נקראת 'דבר שבחשאי'. וריב"א פרש, מפני שהקטורת נעשית בשתיקה [שלא כמתן דמים שהיה מונה 'אחת' 'שתיים' וכו']. והר"א אלתרן פרש משום שהקטורת אין כפרתה מפורשת בתורה כמו מתן דמים, לכך נקראת 'דבר שבחשאי' (עפ"י תוס' ישנים יומא מד ועוד).

עוד בענין כפרת הקטורת על לשון הרע, ע' בספר משך חכמה תצא כג'.

(ע"ב) 'תנו רבנן לא תשנא את אחיך בלבבך – יכול לא יכנו לא יסטרנו ולא יקללנו תלמוד לומר בלבבך – שנאה שבלב הכתוב מדבר'. הרמב"ם (דעות ו,ה; ספר המצוות שב) מפרש שהלאו 'לא תשנא' נאמר רק על שנאת הלב, אבל אם מודיעו את שנאתו לו – אינו עובר בלאו זה. וכן כתב בספר החינוך (רלח).

ומ"מ עבר בעשה ד'ואהבת לרעך כמוך' בכל אופן (כן מפורש בספר המצוות להרמב"ם ל"ת שב. וכתב שם שעובר גם משום לא תקום ולא תטור). ופעמים גם משום איסור אונאת חברו הכולל כל הבאת צער לחברו, אפילו ע"י דברים בלבד (ע' ב"מ נח נט), כל שכן במעשה (עפ"י ברית יעקב אה"ע מ. אבל מהרמב"ם שם משמע שאינו עובר בהכרח בזה. והטעם נראה משום שאף כשמגלה ומודיע שנאתו לא תמיד מצערו ומביישו בכך, הלכך אין בזה משום לאו דאונאה (ע"ש ב"ת רנא).

ויש לפרש לפי"ז מה שאמרו בסוטה ג. 'כלפי שאמרה תורה לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול כגון זו [שמקנא לאשתו], ת"ל...'. – ולפי הרמב"ם י"ל שעיקר הכוונה לאיסור אונאת דברים ונטירת שנאה או עשה דואהבת, אלא שנקטו הכתוב הפשוט הנוקט בלשונו שנאה להדיא, אבל משום 'לא תשנא' גופא אינו עובר כשמודיע שנאתו. ובקה"י פרש בענין אחר.

ומדברי הרמב"ן (בפרשת קדושים) נראה שגם אם מודיע שנאתו עומד בלאו זה, עד שיוכיחנו ויברר עמו את הדבר שמחמתו שונאו, שכן פירש לאו זה: לא תשנא את אחיך בלבבך הוכיח תוכיח את עמיתך – כלומר, אל תשא את שנאתך בלב אלא תתווכח ותברר עם חברך, שמא יתנצל ויבקש מחילתך, או יתברר שאתה טועה. וכן דעת היראים (לט).

ורש"י פירש כאן 'יכול לא יכנו...' – על דבר תוכחה. ולפירושו אין לנו שום מקור לכך שכשמודיע שנאתו או מברר עמו הדברים אין לאו זה אמור, כי זה שנאמר בלבבך, לא למעט מודיע שנאתו נאמר אלא ללמד שהשנאה שבלב אסורה בכל אופן, ואפילו מכהו ומוכיחו כשצריך לכך אעפ"כ לא ישנאו בלבו (עפ"י קהלות יעקב ערכין ד. ע"ש בבירור שיטות הראשונים ובמסתעף).

א. מש"כ בדעת הרמב"ם שאין איסור כשמגלה את שנאתו – מדברי הכסף-משנה (דעות ו,ה) נראה שלא נקט כן אלא אם היכה או חירף מתוך שנאה – עובר בלאו ד'לא תשנא'. וצ"ע. וכ"כ בקרבן אהרן (תו"כ קדושים ד). וע"ע בהעמק שאלה שאילתא כו,ג שכתב לתלות שאלה זו בשתי גרסאות. וע' באור הגר"פ פרלא לרס"ג מ"ע יט.

ב. במה שמשמע מרש"י שיש רשות להכות לצורך תוכחה והחזרתו למוטב – ע' בזה בים של שלמה ב"ק פ"ג ט. וע' במובא ביוסף דעת שם בענין כפיית אחרים לקיום מצוות ולהפרישם מן האיסור.

ולפרש"י שמדובר כאן בעובר עבירה שצריך להוכיחו וליסרו, יש לשאול הלא לאו ד'לא תשנא' לכאורה אינו אמור כלפי עבריין, ומותר ומצוה לשנאתו (כמו שאמרו בפסחים ק"ג וכן פסק הרמב"ם הל' רוצח יג,ד).

וכתב בקהלות יעקב (ד) שאין מדובר כאן ברשע ממש שחוטא חטאים מפורסמים, אלא שאין מעשיו הגונים כל כך כפי ערכו, ומכהו כדי שייטיב דרכיו יותר, כדוגמת מה שאמרו (במכות ח) לענין בנו ותלמידו, שאעפ"י שהוא לומד – מצוה לרדותו, ועל דרך שאמר ר' יוחנן בן גור, הרבה פעמים לקה רע"ק על ידי.

ועוד יש לומר על פי מה שכתב בשו"ת חות יאיר (סב) שתלמיד חכם שעבר עבירה, אפילו במזיד ובהתראה – אסור לשנאתו, שהרי אמרו ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום, ודאי עשה תשובה [ומ"מ לעתים יש מקום לייסור ותוכחה].

ואפשר שמדובר באופן כזה.

ומהר"ץ חיות פירש שלפי דעת רש"י, אפילו עבריין אסור לשנאתו בלב אלא רק להוכיחו וליסרו כלפי חוץ [ואף העבריין נקרא 'אחיך', וכמו שריבו (בע"ז כו): בכתוב 'כל אבדת אחיך' לרבות את המומר].

וכן מצינו בדברי ר"י אברבנאל (ויקרא יט): 'אף שהאדם יהיה עובר עבירה, אין ראוי לשנאו אותו בלב רק לשנאו מעשיו ולהוכיחו כדי שיהזור למוטב'. וכיו"ב מובא בכמה ספרים – ע' תומר דבורה ספ"ב; 'תניא' פרק לב; פנים יפות קדושים; חכם הרזים עמ' נח.

ואולם גם אם ננקוט שמן הדין הותרה שנאת הרשע בלב לאחר תוכחה (וכמו שנראה מספר יראים 'השלם' קצה), יש לפרש דברי רש"י שהזהיר הכתוב מלשנאו את העבריין בלב וכלפי חוץ להתנהג עמו כרגיל, אלא יש להוכיחו ולהקניטו בגלוי עד שישוב. פירושו זה נראה מדברי הסמ"ק יז. וגם נראה כן מתוך הקשר מאמרי הגמרא 'ת"ר לא תשנא... מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו...!'

ומ"מ נראה שלדברי הכל אסור לשנאו את העבריין שנאה גמורה [כלומר שנאה אישית שאינה קשורה לרשתו], כמבואר בתוס' פסחים ק"ג: אם לא באפיקורוס אשר הוא הולך נגד ה' ותורתו, אשר עליו ועל כיו"ב אמר דוד המע"ה 'תכלית שנאה שנאתים...!', ונתבאר במק"א.

'יכול אפילו משתנים פניו, תלמוד לומר לא תשא עליו חטא'. אף כי פשט הכתוב הוא שלא תחשוב לו עוון בנפשך ותזכרהו, למדו חכמים מכאן אזהרה שלא להכלים את חברו בשעת תוכחה. וזהו מקור האזהרה להלבנת פני חברו (עפ"י ספר המצוות לרמב"ם ל"ת שג. וכן מנו כמה ראשונים לאו דהלבנת פנים מכאן – סמ"ג לאוין ו; ספר החינוך רמ. וקל וחומר – אם בשעת תוכחה הקפידה תורה, כ"ש שלא במקום תוכחה. עפ"י סמ"ג שם; קרית ספר דעות ו ועוד. וע"ע מגן אבות לרשב"ץ ג,טו; פתיחה לספר חפץ חיים יד).

ונראה שמלבד מה שעובר בהלבנת פנים, כבר אין בזה גדר 'תוכחה', שאין תוכחה אלא זו הבאה מתוך אהבה וכמו שכתב הרמב"ם (דעות ו,ז) שהמוכיח צריך להודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו, וידבר עמו בנחת ובלשון רכה. ועל כן אם מוכיח ופניו משתנות אין כאן מצות תוכחה מעיקרא.

וזהו הטעם לכך שכשהלה מקללו או נוזף בו, נפטר זה מתוכחה – שהרי באופן זה מוכח שהחוטא אינו סבור שהתוכחה נובעת מאהבה ולטובתו. ואפשר שלכן תמהו אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח, כי חובה גדולה מוטלת על המוכיחים שאהבת הבריות תהא מושרשת בלבם, והיא תנאי לתוכחה (עפ"י אמת ליעקב ויצא כט.ד. ועפ"י קדושים יט,יז).

ומה שכתב רש"י 'ופניו משתנין – שיוכיחנו ברבים להלכין פניו' (וכיו"ב פירש בפר' קדושים יט,יז. וע' גם בלשון הרמב"ם והחינוך שם) – לאו דוקא, אלא שכרגיל ברבים פניו משתנות (עפ"י חפץ חיים שם. תדע, שהרי בהמשך אמרו שאין מי שיודע להוכיח ופרש"י דרך כבוד שלא יהו פניו משתנים, הרי שגם בצנעה הדברים אמורים, שאם לא כן מדוע אין מי שיודע להוכיח שלא ברבים).

'שהייתי קובל עליו אצל רבן גמליאל' – פרש"י: כשהייתי רואה בו דבר גנאי. הדבר ייפלא היתכן שיימצא בר' עקיבא דבר גנאי, אחר שבא ללמוד תורה בהיותו בן ארבעים שנה, מתוך דוחק ועניות גדולה.

ונראה הכוונה שהיה מלמדו בשעות מסוימות, משעה פלוגית עד שעה פלוגית, ולפעמים היה מאחר לבוא לפניו בשעה הקבועה מפני שהיה חוזר על לימודו בינו לבין עצמו, אך ר' יוחנן בן נורי היה חושב שהוא מתעצל ומטייל וכשהיה אומר לו למה נתעכבת לא היה אומר הייתי חוזר על לימודי אלא שותק, ולכך היה קובל עליו אצל רבן גמליאל והיה מצוה להלקותו, כי היה להם מנהג להלקות תלמיד המתעכב לבוא לבית המדרש בזמן הנועד לו, כך וכך מלקיות. ראה כמה היה חסיד רבי עקיבא (בן יהודע).

'אמר ליה: ולא מודית דענוה לשמה עדיפא, דאמר מר ענוה גדולה מכולם, שלא לשמה נמי עדיפא.' כיוצא בזה כתבו המפרשים לדון בשאר מדות והנהגות, שגם כאשר הם נעשים 'שלא לשמה' הרי הם כ'לשמה' לענין עדיפותם על דברים אחרים, אם כי אין זה כלל מוחלט בכל מקום – ע' נפש החיים ספ"ג; תקנת השבין י עמ' 82; מכתב מאלהו ח"ד עמ' 273; חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב סוס"י מב; אבי עזרי (רביעאה) תלמוד תורה ג,ה; מאמר 'בכל דרכיך דעהו' לגר"י גינזבורג (באור א).

'לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה' – ע' בהרחבה במובא בסנהדרין קה.

'בהכאה דדביתהו, מר סבר כיון דלדידיה לא מצער ליה מאי נפקא ליה מינה.' 'צריך באור לענ"ד' (מהגר"א נבנצל שליט"א. וכבר תמה המהרש"א על כך).

א. שמא יש לפרש 'הכאה דדביתהו' – אשת האכסנאי, שמתקוטטים האכסנאי ואשתו בגין האורחים וכד'.
ב. ע' בקובץ 'המעין' תמוז תשנ"ו, במאמרו של הרב אריה כרמל. ותורף דבריו שמדובר באכסנאי המתנהג שלא כהוגן עם אורחו ושב ומתחרט עתה על מעשהו [וכמו בסוגיא הקודמת, תוכחה עד מאה פעמים – שפירש מהרש"ל שמדובר במי שקיבל התוכחה בשעתו וחזר וחטא, ולא במי שאינו מקבל תוכחה], ונחלקו החכמים מהו הגבול של חומרת המעשה שאפשר לסמוך על חרטתו ולא לעזוב את האכסניה, ולדעה אחת, כל שלא הכהו בעצמו או הפשיל כליו, אפילו אם הכה לאשתו אפשר שבעיני אותו האיש אין מעשה זה חמור כל כך, הלכך אם שב ומתחרט אפשר לסמוך שלא ישוב לכסלה ואין צריך לעזוב.
ג. יש לציין שבכמה מקומות בש"ס נראה כי החכמים היו מיטיבים עם בעלי אכסניות למעלה מן המדה המקובלת שאנו רגילים בה בזיקה שבין מארח לאורחו. ויתכן שלעתים התארחו ללא תשלום, או בתשלום חלקי – ע' קדושין עו: ב"מ כג: נא. סנהדרין ז-ח חולין קלב: – כאשר הראה כל זה בספר 'אמוראי בבל' (בר). תשמ"ב עמ' 251 ואילך.

'מנין שלא ישנה אדם מאומנותו ומאומנות אבותיו' – כי ככל שמתארך הזמן באותה אומנות, יתרבו המכירים. אי נמי, כי על פי הרוב האומנים מתפללים תמיד שיצליחו בניהם ובני בניהם באומנות ידיהם. אי נמי לפי שהורגל באומנות אבותיו בקטנותו, וכיון שפתח עיניו במלאכה זו אינו קץ בה וייטב לבו בה, ויצא מתחת ידו מלאכה כפולה (בן יהוידע).

'ככתבם וכלשונם'

'רב דימי אחזה דרב ספרא חלש. על רב ספרא לשילוי ביה, אמר, תיתי לי דקיימי כל דאמרי רבנן. א"ל: מי מקיימת לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו...'.
'... ונראה כווננו לטובתו, כי יש סגולה לחולה לקבל עליו מדת חסידות בדבר אחד לעשותו ואז בזכות זה יתרפא, ולכן כווננו לומר תקבל על עצמך לשמור חסידות זו כדי שתתרפא' (בן יהוידע. ע"ש מדוע עסקו דוקא בהלכה זו באותה שעה).

'ע"ב) 'תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח' –

זאם רבי עקיבא אמר זאת בדורו כל שכן בדור הזה של עכשיו, כי לאו כל אדם ראוי להוכיח, כי כשהמוכיח אינו ראוי להוכיח אזי לא די שאינו מועיל בתוכחתו, אף גם הוא מבאיש ריח של הנשמות השומעים תוכחתו, כי ע"י תוכחתו הוא מעורר הריח-רע של המעשים רעים ומדות רעות של האנשים שהוא מוכיחם, כמו שמונח איזה דבר שיש לו ריח שאינו טוב, כל זמן שאין מזיזין אותו הדבר אין מרגישים הריח-רע, אבל כשמתחילין להזיז אותו הדבר אזי מעוררין הריח-רע... ועל ידי זה הוא מחליש את הנשמות שלהם ועל ידי זה נפסק השפע מכל העולמות התלויים באלו הנשמות...'. (לקוטי מוהר"ן תנינא ח.א).

'...ועוד יש בזה תנאי (-) בדין מומר וכופר בתורה, לענין שאינו זוקק ליבום ושאר הלכות) – שלא יהיה אנוס, וכמו שכתב הר"מ (פ"ג מהלכות ממרים ה"ג) דבניהם ותלמידיהם חשיבי כאנוסים וכתנינוק שנשבה. ותנינוק שנשבה מביא קרבן כדאמר בריש פרק כלל גדול, ומצווין אנו להחיותו ואף לחלל עליו השבת בשביל הצלתו.

ובהגות מיימוניות (פ"ו מהלכות דעות) כתב דאין רשאיין לשנאתו אלא אחר שאינו מקבל תוכחה. ובסוף ספר אהבת חסד כתב בשם הגר"י מולין, דמצוה לאהוב את הרשעים מהאי טעמא, והביא כן מתשובת מהר"מ לובלין – כי אצלנו הוא קודם תוכחה, שאין אנו יודעין להוכיח, ודיינינן להו כאנוסין, ולכן אי אפשר לנו לדון בזה לפטור מן היבום, וכן לענין שאר הלכות'.

(לשון החזו"א ביו"ד סו"י ב)

עוד בדין 'תינוקות שנשבו' בזמננו – ע' במצוין ביוסף דעת ב"מ נט.

וזו לשון החפץ חיים (מרגניתא טבא' שבסוף ספר אהבת חסד):

'להשתדל בטובת חבירו ולרדוף אחר השלום ולהזהר מלאו ד'לא תשנא', ואף ברשע גמור יש איסור לדעת מהר"ם מולין לשנאתו כל זמן שלא הוכיחו, ואין בדור הזה מי שיודע להוכיח, שמא אם היה לו מוכיח היה מקבל וטבעו הרע גרם לו, כמו שכתוב 'אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו'... רק יבקש רחמים עליו שיעזרהו ה' על תשובה שלמה'.

וכ"כ באגרות הראיה (רטו): 'הארה אחת מוסיפים, כי כל השנאות כולם וחומרי דיניהן הנם נאמרים רק במי שכבר ברי לנו שקיימנו בו מצות תוכחה, וכאשר אין לנו בדור הזה, ולא בכמה דורות שלפנינו על פי עדות ר' עקיבא, מי שיודע להוכיח, וכל ההלכות הנוטות לרוגו ושנאת אחים, נעשות הן כפרשת בן סורר ומורה, עיר הנדחת ובית המנוגע, למ"ד לא היו ולא עתידים להיות, ונכתבו משום דרוש וקבל שכו. והשכר של הדרישה גדול הוא מאד, כי הוא המלח המעמיד צביון הטוב על ידי תגבורת שנאת הרע בכל ענפיו, וכיון שהוא עשה באורח לימודי את פעולתו, אינו מניח בפועל לרשע המשחית באמת להשתרש כלל ועיקר'.

ראוי להציג כאן דברים נחוצים, הנוגעים בענין זה:

'...ולאפרושי מאיסורא באתי להזהירם כיהודא ועוד לקרא, במאמר הכתוב אל תתלוצצו פן יחזקו מוסרותיכם ח"ו, והוא, שלא להתלוצץ מבני אדם עוזבי תורה ח"ו. ואם אמר הכתוב בס"פ 'ושומרי תורה יתגרו בם' – כבר אמרו רז"ל כאן בצדיק גמור וכו' וכמפ' במהרש"א (פרק אמר להם הממונה) על דרשת חז"ל על פסוק 'זכר צדיק לברכה' הגם שהדבור של מצוה הוא לשבח הטובים ולגנות הרעים, אעפ"כ לא יקללם, וע"ש.

ומלתא דפשיטא לי וברור בשכלי כהגלות נגלות אחד הדברים הידועים לי, שהוא סיבת הירידה והשפלות. והענין, שבין כך ובין כך קרואים בנים, והוא מפריש עצמו מן הכלל להיות הוא פרטי, וכל השפעות כללות ישראל אין לו חלק עמהם, וזהו מאמר 'בתוך עמי אנכי יושבת' כפירוש הזה"ק. ולשומע יונעם ותבוא עליו שפע ברכה מכנסת ישראל בגשמי ורוחני ויעלה מעלה מעלה' (מתוך מכתב מהרה"ק רמ"מ מוויטבסק – בסוף ספר 'פרי הארץ').

ונראה דאין דין מורידין אלא בזמן שהשגחתו ית' גלויה, כמו בזמן שהיו נסים מצוין ומשמש בת קול, וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, והכופרין אז הוא בגליונות מיוחדות בהטיית היצר לתאוות והפקרות, ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם, שהכל ידעו כי הדחת הדור מביא פורעניות לעולם ומביא דבר וחרב ורעב בעולם, אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן דלת העם, אין במעשה ההורדה גדר הפרצה אלא הוספת הפרצה, שיהי' בעיניהם כמעשה השחתה ואלמוות ח"ו, וכיון שכל עצמנו לתקן, אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת' (חזון איש יו"ד ב.טז).

'... ולפי זה אף במעשה היותר צדק שהאדם חושב עצמו לצדיק בכל דרכיו כאור בוקר – אולם למעלה חלילה ההיפך. וכן בהביטנו על אנשים שחושבים כי המה בתכלית הרוע חלילה – ולמעלה נחשבים לטובים.

ובכן עתה קודם יום הדין הבא עלינו לטובה, עלינו, על עצמנו צריכים לחשוב כמו שאחז"ל: אף כל העולם כולו אומרים צדיק אתה – היה בעיניך כרשע, כנראה מהתורה שבכתב, ואעפ"י שהמה נתבעים היותר צדיקים והיותר מעשים טובים ומצוות טובות, על ידי הטוב שלהם היו נתבעים באשר לפי עומק הבנת והבחנת הטוב האמתי כפי מה שהוא אצל הקב"ה – נחשב לרע. ואצל היותר רשעים נמצא אצלם אף דבר קטן שלא נראה וניכר כלל לפני בני אדם, ולמעלה יוכל לזכות בזכותים שלא זכו אבות העולם ברוב צדקותם.

ועל כן העיקר, מה שנוגע לעצמו, צריך לחשוך עצמו אף בהמפעל והמדה היותר טהורה והנקייה, וכלעומת זאת אהבת הבריות עלינו להגדיל יום ליום אף על הרשעים העושים רע לשמים

ולבריות, עלינו רק להתפלל על התשובה עבורם בתוך ברכת התשובה על עצמנו מדי תפלה בתפלה, אז נזכה בסיעתא דשמיא להכרת עצמנו במעשינו ובמידותנו הטובות, לזכך ולטהר אותם בתכלית הזיקוק שבעתים...'.
(מתוך מכתב הגר"צ פינקל, ה'סבא מסלבודקה, לבנו הגרא"י – מודפס באור הצפון ח"ב עמ' רכט)

'ואמר רבי יוחנן בן נורי: מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי שהייתי קובל עליו לפני רבן (שמעון ברבי) וגמליאל, וכל שכן שהוספתי בו [גירסת הרי"ף]: שהוסיף בי אהבה' –

ובדבר אם רשאי המלמד לומר לתלמידים שאם יודעין מי עשה את הדבר הגנאי, יודיע לו – הוא דבר מכווער לעשות כן, דזה יגרום שיקילו בלשון הרע. אף שהדמיון להא דאמר הקב"ה ליהושע וכי דילטור אני לך (בסנהדרין דף מג) – לא דמי, דהתם הרי יודע בעצמו על ידי הגורל ויקויים העונש, והכא אפשר שלא יודע, שלכן אם היה זה לכוונת תוכחה לשמה משום שעל ידי זה יענש ויטיבו דרכם, היה שייך להתיר, כדמצינו בערכין דף טז שאמר ריב"נ הרבה פעמים לקה עקיבא על ידי שהייתי קובל עליו לפני רבן גמליאל ברבי, עיי"ש שהיתה זו תוכחה לשמה, והוצרך שידע מזה רבן גמליאל, וכן ודאי הוא גם עובדא דרב הונא וחייא בר רב שאמר לשמואל, שהיה בשביל שלהתוכחה הוצרך ששמואל ידע זה – אבל הא שייך זה כשמתעורר מעצמו לספר להרב כדי שיוכיחו, ולא כשהרב יגזור על תלמידיו שיספרו לו אם יודעים דבר מגונה, אף כשהתלמידים הם גדולי עולם. ואצלנו לא שייך להחשיב בכלל שהוא לשמה אף בגדולים, וכל שכן שלא שייך זה בקטנים' (מתוך אגרות משה יו"ד ח"ב קג).

– '... וכי תאמר בלבבך מי זה שבא לרדותנו בתוך ביתנו – האלקים, אין זה כי אם מתוך אהבה וחבה, כי מנעורי גדלני כאב ומבטן אמי אנחנה, לאהוב החכמים אהבת נפש, ותיתי לי דכל צורבא מרבנן חביב לי כגופאי. ואם ידעתי אינני ראוי להוכיח – אהבה מקלקלת השורה, ולמודתנו רבינו הוכח – אין לי אלא הרב לתלמיד, תלמיד לרב מנין, תלמוד לומר תוכיח מכל מקום. ואני מקוה ממך שתוסיף בי אהבה, כדאמר רבי יוחנן בן נורי...'. (מתוך שו"ת הריב"ש – שצד. וע"ע תשב"ץ ח"ג רכו).

– 'ויכול להיות, כי שמעתי שעקיבא בן יוסף אשר היה מהרוגי מלכות, היה גלגול מהשבטים, ונתקן חטאם על ידו, ולכן נלקה כדי שיוסיף אהבה וכו' ויתקן חטאם מה שלא הוסיפו הם אהבה ליוסף' (חכמה ומוסר לרש"ז זיו, ח"א ב).

'עד היכן תכלית יסורין... כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין – קיבל עולמו' –
'הש"י נתן התורה בעל כרחם של ישראל, כמו שאמרו ז"ל בשבת פרק רבי עקיבא, וכן לעתיד, כמו שנאמר ביד חזקה אמלוך עליכם... וכן אצל כל פרט, הש"י שולח לו הרהורי תשובה ומחשבות של קבלת עול מלכות שמים בעל כרחו ושלא מרצונו. רק גם לזה צריך הכנה ואתערותא דלתתא קצת, כמו שהיתה גלות מצרים הכנה למתן תורה, וגלותינו – לביאת המשיח, שלזה של מלוכה בעל-כרחו ההכנה הוא גם כן מצד השי"ת, והוא יסורין ששולח, ולכך צריך כל אחד ליסורים כמו שאמרו בערכין...'. (מתוך צדקת הצדיק נו).

עוד בענין 'תכלית יסורין', ע"ע דעת חכמה ומוסר ח"ב פ; אור הצפון ח"א עמ' כג; שיחות מוסר הגר"ח שמואלביץ יד יז תשל"ב.
ועל סוד ארבעים, כימי חדש אלול ועשרת ימי תשובה, וכן ימי השובבי"ם, והם תתק"ס שעות כשיעור מקוד טהרה, ארבעים סאה שהם תתק"ס לוגין – ע' בספר בן יהוידע (וע"ע דובר צדק עמ' 15).

דף יז

'תניא רבי אליעזר הגדול אומר: אלמלא בא הקב"ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין, אין יכולין לעמוד מפני תוכחה...' נראה שהביא זאת כאן לפי שאמרנו שכל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורים קיבל עולמו, ואם תקשה ותאמר שמא הוא מן הצדיקים הגמורים שזוכה לשני עולמות – על כך הביא מאמר זה לומר שאפילו הצדיקים הגדולים, מדת הדין מדקדקת עמהם ביותר וצריכים גם הם לקבלת יסורין (עפ"י שפת אמת).

'ביקש הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקים.' על רשעות מעשיו וענשו של יהויקים, ועל חלקו לעולם הבא – ע' סנהדרין פב. קג קד; מו"ק כו. ירושלמי ריש פאה; ויקרא רבה יט.

'... כיון שנסתכל בצדקיהו נתיישרה דעתו.' על צדקת צדקיהו, ע' בהרחבה בספר מגדים חדשים ברכות יח: ובמצוין ביוסף דעת נדרים סה וסנהדרין קג.

'דור לפי פרנס... פרנס לפי הדור... לענין תוקפא וניחותא קאמרינן.' לכן בדור המדבר שנאמר עליהם **'עם קשה עורף'**, היה הפרנס משה רבינו עליו השלום [שכח שרשו ב'דעת' – מקום העורף], והוא היה המתעקש ומפציר לרום קרן ישראל. ובו היה שרש ענין קשיות עורף הטוב שבישראל, למסור עצמו לגמרי כדי לפעול אך טוב לבית ישראל [כמו שנאמר מחני נא מספרך – אף באיבוד עולם הבא, ספרם של צדיקים] (עפ"י לקוטי מאמרים לר"צ הכהן, צג).

וממחשבות ורצונות הטובים שבישראל, נבנה קומת הנביא וחכם הדור. וקלקולי הדורות גורמים איזה קלקול לפרנס גם כן. וכן לאידך גיסא, פרנס הדור ממשיך במעשיו ובלימודו ובמחשבתו שפע לכל הדור, כי כל ישראל קומה אחת והפרנס הוא במקום המלך, כמו הלב בגוף אשר ממנו תוצאות חיים. וכפי ההלכות המתחדשות מפיו כן פירות השפע הנמשך לכל הדור (עפ"י צדקת הצדיק קמא; מחשבות חרוץ דף נב; דברי סופרים כה).

פרק רביעי

'רבי אומר... אבל עשיר שאמר ערכי עלי ושמע עני ואמר מה שאמר זה עלי – נותן ערך עשיר.' התוס' והראב"ד (ערכין ג, 1) מפרשים, וכן מוכח מדברי רש"י ורבנו גרשום (זבח תודה), שחכמים חולקים על דין זה וסוברים שעני שנתחייב במה שאמר העשיר – נידון כעני בהשג יד. והלכה כחכמים. ואילו